

Miconímia de les espècies cerdanes

Introducció

El treball que us presentem bàsicament és fruit de la recerca feta pels aquí signants entre els anys 1996 i 2004, i en gran part ja fou integrat en el llibre *Bolets amb Cerdanya* editat per Sinopsis i del qual en som coautors amb en Josep Ballarà. La investigació d'aleshores conjuntà la realització d'un centenar d'entrevistes personals amb un buidat bibliogràfic, de caire ben divers, que inclou des del primer esment conegut fins ara d'una espècie micològica, en un sentit culinari, a Cerdanya –i probablement a Catalunya–, en un manuscrit de 1603, (1) fins a les entrades dels diccionaris etimològics emprats (Coromines, Alcover–Moll), tot passant per les notícies de la premsa puigcerdanenca de finals del s. XIX i dècades posteriors. No obstant, la part més rellevant la constitueixen les dades extretes del testimoni dels nostres informants, així com també de les enregistrades als quaderns de camp de Joan Pous i Salvador Vigo, en bona part inèdits, que tan amablement ens cediren els seus autors.

No voldríem deixar d'esmentar, però, el paper que en aquest llarg procés hi jugà –i segueix jugant– en Josep Ballarà, bon amic i mestre de la micologia pirinenca, amb qui hem tingut la sort de compartir, a part de l'autoria de l'esmentat llibre, multitud de trobades micològiques i estones de companyonia, conjuntament amb alguns altres micòlegs com Miquel Rovira, Corsino Gutiérrez i Serge Poumarat, els quals també ens han dut a introduir-nos en el món dels bolets d'una manera un xic més profundida.

A tots ells, el nostre més sincer agraïment.

En relació a les espècies analitzades, ens hem basat en una trentena de les més comunes a la comarca d'entre les conegudes avui, malgrat que en alguns casos siguin bolets gens consumits d'antuvi, en l'àmbit familiar, ni tampoc collits per fer negoci fins fa poques dècades.

ASCOMICETS

Gyromitra esculenta (Pers.) Fr. / *Neogyromitra gigas* (Krombh.) Cooke

Noms documentats: Bolet de greix; murga, murga d'orella.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Bolet de greix: Té l'origen en *greix*, que ve de *grei*, mot arcaic que vol dir “ramat”; en opinió de J. Coromines, probablement perquè la seva forma és com una munió de quelcom; en aquest cas, a manera de cervell. Per alguns, una segona explicació tindria a veure amb l'aspecte greixós d'aquest bolet.

Murga, murga d'orella: Vegeu el text de *Morchella conica*.

Conclusions topogràfiques:

Val a dir que malgrat collir preferentment *Gyromitra esculenta*, en general els cerdans tampoc no fan diferències amb *Neogyromitra gigas* ni a l'hora de recol·lectar-les ni tampoc pel que fa al tractament previ (assecat, diverses bullides...) al seu consum, una ingesta d'altra banda ben tradicional i valorada,

malgrat la toxicitat potencial i greu d'aquestes espècies.

Morchella conica Krombh.

Noms documentats: Murga, murga pinyada, murga de campana, morilla / *morille*.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Murga: Nom originat en el gòtic *maúrhwalus*, d'on derivaria l'alemany antic *morhala* o *morhila* –avui *morchel*–, i també l'anglès *morel*. Es compon del germànic *morha* (=pastanaga) i *walus* (=bony, porra), i d'aquí “porra semblant a una pastanaga”. El primer nom català documentat, el 1780, és “múrgura”; i mentre que en bona part de Catalunya sentim “múrgoles”, “múrboles” o fins i tot “murgles”, a les terres pirinenques (Pallars, Andorra i Alt Urgell) és molt més corrent registrar “murgues”, originat per regressió de “múrgoles”. Coromines, el 1959 escoltava “morilla” tant al Capcir i com a una part de l'Alta Cerdanya, i ho interpretà com una forma manllevada del francès *morille*. Però a Er també empraven i donaven per bo el nom de “murga”, per bé que asseguraven que es referia a una variant més grossa (segurament *M. esculenta* var. *rotunda*). Nosaltres hem constatat que en diversos llocs de la contrada s'empra “murga” per designar tant els bolets del gènere *Morchella* com els d'altres gèneres afins (*Gyromitra*, *Verpa* –*Ptychoverpa bohemica*, *Verpa digitaliformis*–, *Mitrophora semilibera*, i en algun cas fins i tot *Disciotis venosa*), sense cap mena de distinció.

Per tant, hom diria que el nom “murga” s'aplica a totes aquelles espècies de primavera –però també algunes de tardorals– que presenten plecs, alvèols o una superfície acervellada, de la família de les morquelàcies (*Morchella*, *Verpa*) i algunes de les helvel·làcies (*Gyromitra*).

Per contra, de vegades s'hi afegeix un adjectiu per tal de precisar a quina mena de bolet ens referim i distingir-los entre si. Així, tenim que mentre a *M. conica* se la denomina “murga pinyada” –per una certa similitud amb el con o pinya de les coníferes– i se la relaciona amb hàbitats boscosos, en algun lloc a *M. esculenta* se l'anomena “murga de campana”, tot situant-la més aviat als prats. A Bellver, puntualment, sentim “murga de trompeta” com a nom comú de *Verpa bohemica*. I a Músser ens van fer saber que a *Gyromitra esculenta* li diuen “murga d'orella”, per bé que en altres indrets, potser per influència forana, l'anomenen “bolet de greix”. Com veurem després, hi ha tractaments personalitzats que arriben a donar un nom per a cada espècie micològica, tot relacionar-les amb espècies arbòries o hàbitats (alberedes, freixedes, pinedes, avellanoses...).

Morilla: Deriva de *moro*-a, que a la vegada s'originà en el llatí *maurus* (= habitant de Mauritània) i suposem que tindria a veure amb el color de les espècies o varietats més fosques. És la forma catalana del francès *morille*. (Vegeu el DCEC)

Conclusions topogràfiques: A l'Alta Cerdanya, a les espècies

del gènere *Morchella* se les denomina *morille*/*morilla*, mentre que per a *Ptychoverpa*/*Verpa* i *Mitrophora* s'empren els noms *morillon* o *morillot*. Nosaltres no hem trobat cap altre nom o epítet que les distingeixi, tret del de “cama-llarg”, però restringit a un petit sector de la baixa nordcerdana. En acostar-nos a la frontera, només alguns vells –bons coneixedors de la parla de catalana– també empren, indistintament, el nom de “murga”. Aquest darrer apareix àmpliament distribuït per la geografia cerdana i això, conjuntament amb el fet de trobar-lo documentat a bona part dels Pirineus catalans, fa pensar en un origen comú antic, potser d'època visigòtica, ben arrelat a les contrades de muntanya. D'altra banda, els afegitons utilitzats per diferenciar entre espècies uns cops responen a localismes i uns altres a personalismes. Per exemple, a *M. conica* se l'anomena “murga pinyada” tant a Guils com a Meranges i, per contra, no tenen cap nom per designar *Verpa bohemica* –potser perquè resulta poc freqüent a les seves rodalies. Com ja hem apuntat, en general a les “gyromitres” les hi solen donar el nom de “murgues” arreu, encara que hi constatin una certa diferència amb espècies taxonòmicament i formalment properes.

De forma sorprenent i alhora del tot personal, l'Isidre Ricart, de Bor, ens explicà que diferenciava fins a cinc classes de “murgues”, associades a altres tantes espècies d'arbres; la d'arbre blanc (*Populus alba*) que es correspondria amb *Mitrophora semilibera*; la de freixe (*Fraxinus excelsior*), que designa *Morchella esculenta*; la que creix a les pinedes de pi roig o pinassa (*Pinus nigra* subsp. *salzmannii*), associada a *Neogyromitra gigas* o *Gyromitra esculenta*, la de pi negre (*Pinus sylvestris* o *P. mugo* subsp. *uncinata*) per a *Morchella elata* o *M. costata/conica* i la murga de cirerer bord (*Prunus avium*) per referir-se a *Verpa bohemica*. Aquestes relacions només les hem pogut confirmar parcialment, tant a partir de la nostra pròpia experiència com per referències d'algun micòleg francès a la literatura.

***Verpa bohemica* (Krombh.) J. Schröt. / *Verpa digitaliformis* (Mull.:Fr.) Sw., *Mitrophora semilibera* (DC.) Lévl.**

Noms documentats: Murga, cama-llarg, morillon, morillot.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca: (Vegeu l'anàlisi de *Morchella conica*)

Conclusions topogràfiques:

A la Baixa Cerdanya *Ptychoverpa* o *Verpa bohemica* és força desconeguda (i totalment en llocs com la Valltova i la rodalia de Guils), i quan ho és se li diu “murga”, tret de rares excepcions ja analitzades. Per contra, a l'Alta Cerdanya sí que es coneix i consumeix; l'anomenen *morillon*, nom clarament derivat del francès *morille*, però bé que de vegades també se li diu així a *Verpa digitaliformis*, i indistintament. Un altre nom enregistrat molt puntualment –a Oceja–, és el de “cama-llarg”; nom ben trobat atès que hi ha exemplars que assoleixen els 20cm de peu. La nostra recerca ens fa creure que tant apareix a la Batllia com a la Baixa i l'Alta Cerdanya en funció de l'hàbitat i de l'orientació corresponent, essent més corrent a la nostra comarca del que diuen moltes guies de bolets en general; tot i això, les entrevistes ens mostren que resulta millor coneguda i més valorada al costat francès, i d'aquí que tingui un nom popular propi més arrelat. Per contra, *Mitrophora semilibera* i *Verpa digitaliformis* són molt més desconegudes arreu, segurament per escassetat.

BASIDIOMICETS

Afil·loforales

***Cantharellus cibarius* (Fr.: Fr.) Fr. –i varietats– / *C. subpruinatus* Eyssart. & Buyck**

Noms documentats: Rossinyol, girola/*girole* o *girolle*, xantarella o cantarella/*chanterelle*; *roellassa* al Capcir.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Rossinyol: El nom s'origina en el llatí vulgar *lusciniolus*, diminutiu de *luscinia* o *luscinius*; una dissimilació de les consonants canvià la l- en r- i una de les vocals reduí *roissinyol* a *rossinyol*, emprat primerament per a l'ocell (*Luscinia megarhynchos*); Coromines cita un document de la fi del s. XIII com a primera menció en català. Es tracta d'un bolet molt

amb l'occità *girboulet*. De la mateixa manera, també *girola*, *agerola*, *orange* i altres mots catalans o francesos relacionats amb els bolets tindrien el seu origen en aquesta planta i s'haurien anat diversificant progressivament a partir de l'alta edat mitjana. Pel que fa a “girola”, Alcover-Moll apuntaven que a l'Empordà el mot “guirola” feia referència a una butllofa o pàpula causada per la calor, fet que es podria vincular al color de rovell d'ou més propi o típic del bolet.

Alzinoi. LLUC ESCÀMEZ

estès als PPCC i del qual el nom resulta força invariable (per bé que es documenten altres noms com “vaqueta”, “picornell” o “agerola”), tot i trobar-lo amb coloracions diverses (que donen nom a altres tantes varietats) que gairebé van del blanc a l'ocraci tot passant pel groc llimona i el taronja rosat intens. L'origen del nom li ve al bolet, evidentment, del seu color ros, sense tenir res a veure amb l'ocell. Així, doncs, es tracta d'un mot de formació antiga, però d'origen llatí.

Girola/xantarella o cantarella: Són dos noms derivats del francès i adquirits per cerdans del costat nord en època més o menys recent.

El primer (vingut de *girole* o *girolle*) podria ser una variant de “gírgola”; l'origen és incert, fins al punt que s'ha relacionat amb un nom *eryngula* referit al panical (*Eryngium* sp.), al qual també s'associa aquest bolet. Es refereix a una “espècie de bolet comestible” i estaria emparentat

El segon nom prové de la primera part del nom científic amb què es coneix el gènere al qual pertany aquesta espècie (*Cantharellus*), alteració d'un *caldarella* baixmedieval originat en el grec, que vol dir “amb forma de copa”. Val a dir que un informant nostre, en Jacques Obradors, d'Oceja, ens va donar una explicació popular: “se li diu així (cantarella), perquè “canta” molt, com l'ocell, i per això també tenen el mateix nom popular”.

Roellassa: Pensem que resulta força evident un parentiu amb les formes “rovelló”, “rovellassa”, “rovellona”, etc., l'origen dels quals ja s'analitza a l'apartat dels lactaris, en relació amb el color del rovell o òxid de ferro.

Conclusions topogràfiques:

Al llarg del territori cerdà sota administració espanyola hi documentarem “rossinyol”, i per contra, només a l'Alta –i preferentment en molts llocs– sentim

“girola” o “xantarella”, clarament derivats del francès per una influència més o menys recent.

***Cantharellus lutescens* (Pers.: Fr.) Fr.**

Nom documentat: Camagroç.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Nom originat en el fet de tenir un peu o cama de color groc ataronjat lluent, sobretot pel que fa a l'espècie *C. lutescens*. Amb seguretat cal considerar-lo aliè a la Cerdanya.

***Hydnum repandum* L.:Fr.**

Nom documentat: Llengua de bou.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

L'origen d'aquest únic nom comú documentat resulta evident: es refereix a la textura de la part inferior del barret, on se situa l'himeni o part reproductora, plena d'agulletes, la qual recorda la de la llengua dels grans bovins.

***Ramaria botrytis* (Pers.:Fr.) Ricken**

Nom documentat: Peu de rata.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

L'únic nom enregistrat es relaciona clarament amb la forma de les seves “extremitats” o ramificacions, comparable segons la cultura popular amb les manetes de rates i ratolins. Els cerdans no distingeixen amb un nom concret entre una i altra espècie, siguin comestibles o tòxiques.

Conclusions topogràfiques i gastronòmiques per *Ramaria* sp.:

Contràriament al que hom pugui pensar per ser un conjunt d'espècies difícils de distingir entre elles –unes tòxiques i unes altres bones comestibles– i normalment desaconsellat el seu consum per part de micòlegs i gastrònoms, a Cerdanya hi ha una forta tradició culinària. Suposem que una

gran part de la gent gran ha collit aquest bolet (en la seva majoria la “varietat” blanca) durant dècades, però sempre al mateix lloc, de manera que la transmissió oral ha dut a garantir la seva comestibilitat generació darrera generació. I és que fins fa relativament poc temps, la gent només collia allò que li era proper en tots sentits.

La collita del peu de rata sembla força estès pel territori cerdà, essent constatat a diversos pobles de contrades ecològicament ben diverses, com Coborriu de la Llosa, Talló, Bellver, Urtx, Guils o Meranges corresponents a les diferents valls i subcomarques. I per bé que no es tracta d'una espècie preferent, sí ha estat tradicionalment consumida de forma local, tot distingint les comestibles de les que no ho eren bàsicament pel seu color (blanc, gris, groc, ataronjat o vermellós).

***Sparassis crispa* (Wülf.:Fr.) Fr.**

Noms documentats: Greixa. Esponja, molsa.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Greixa: Té l'origen en *greix*, que ve de *grei*, mot arcaic que vol dir “ramat”. Segurament perquè la seva forma és com una munió d'elements iguals, a manera de manat; en aquest sentit, ens recorda força l'escarola. I, per tant, no tindria res a veure amb el greix o el llard com algú podria pensar.

Esponja o molsa: La seva semblança amb una esponja marina o la molsa del bosc sembla més

o menys evidenciada a nivell popular.

Agaricales

***Agaricus campestris* L.: Fr.**

Noms documentats: Mentre que al sector de Guils de Cerdanya i d'Éller se'l coneix per “cogoma”, a punts tants distants entre si com Meranges, Músser o Estana se l'anomena “xampinyó”, “xampinyó silvestre” o “xampinyó salvatge”. A l'Alta Cerdanya en general, sota una evident influència francesa, prefereixen dir-li “xampinyó de París” o “de prairie” –un nom francès però, que també constatem en algun indret de la Baixa Cerdanya, com Escadarc. Un darrer nom sentit, però molt minoritari i segurament motivat per contacte amb gent del sud, és el de “rosa dels prats”.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Cogoma: En Joan Coromines deia que “aquest mot defineix una mena de bolet” i tant ell com Alcover el relacionen etimològicament amb el llatí *cucuma*, que vol dir “espècie d'olla o tupí de cuinar”, per la similitud de forma entre ambdós. També trobem formes properes (kokoma, kukuma...) en diferents dialectes bascos, així com en variants araneses (kudúma, kudúrta i kudúrta). Es tracta d'un nom freqüent al Pirineu oriental (Capcir, Cerdanya), però també al central català (Pallars Sobirà,

Alta Ribagorça). En altres llocs se'n registre un augmentatiu del nom sota la forma “cogomassa” (al Matarranya) o el diminutiu “cogomella” (a l'Empordà), així com altres variants gascones i occitanes com “coucoumello”.

El que resulta més curiós –i confús alhora– és que aquest nom s'ha emprat per anomenar una llarga sèrie d'espècies, les quals fins i tot pertanyen a gèneres diversos. Entre elles, un agàric (*A. campestris*), una lepiota (*M. procera*), diverses amanites (*A. ovoidea*, *A. verna*), un tricoloma (*T. columbetta*) i algun *Pleurotus*. Coromines diu que pel que fa a Catalunya sobretot el té anotat a Cerdanya i d'aquí vers terres de ponent; però mentre a Matamala sona pronunciat amb ú, a Sautó (Alt Conflent), Er (1959-60) –on també el tradueixen al francès com a *cogoumelle*– i Ger (1935) –ambdós de Cerdanya– ell ho sentí amb ó. A Angostrina li van descriure com “un bolet blanc no molt diferent dels moixerrons”; en la majoria dels casos, referint-se segurament a *Agaricus campestris*.

D'aquest nom també deriva el verb “acogomar-se” –bàsicament emprat al Pallars i a la Ribagorça–, que vol dir ajupir-se, i es relaciona amb la forma més freqüent i coneguda d'aquest bolet.

Xampinyó: Deriva etimològicament del francès *champignon*, que significa “bolet”, sense més especificació. Alguns autors també l'han definit com “una mena de moixeró de cria industrial”. El nom “xampinyó de París” es refereix al seu cultiu fet als forats de les pedreres del subsòl parisenc. Sabem que a Bellver de Cerdanya també s'havia dut a terme fa algunes dècades.

Conclusions topogràfiques:

Curiosament, mentre a Guils el nom “cogoma” fa referència a l'*Agaricus campestris*, tant en contrades properes –com la Valltova o del riu Duran i la rodalia de Puigcerdà– o força més allunyades (com el Baridà) el mot “cogoma” o “colgoma” s'aplica, sens dubte i de forma única, a *Macrolepiota procera*. I per contra, als *Agaricus* aquí se'ls denomina xampinyons. No obstant, en alguns indrets hom

Peu de rata. LLUC ESCÁMEZ

coneixen els dos noms (cogoma i xampinyó). No sabem quina pot ser la causa d'aquesta diferenciació i barreja entre els noms dels bolets—possiblement la influència francesa del bolet cultivat—, però està clar que el nom “cogoma”, amb les seves variants locals d'escriptura i de pronunciació, té una mateixa rel arreu, ja que com a mínim s'estén des d'Itàlia fins a Portugal, abastant les terres pirinenques sota formes molt similars, i per tant tindria un origen molt més antic, a part de resultar també més precís.

(*klóp* a l'Alt Segre, vall de Cardós, Vallferrera...), però *glóp* a Arcavell i Estamariu.

L'origen del mot és incert, segurament format en el llatí *cloppu*; una altra forma d'eludir l'homínia fou adoptar formes llatinitzants com el cerdà *populina* (una varietat de la mateixa espècie d'arbre, però de forma fastigiada o allargada). Coromines diu haver sentit *pupulíne* a Bolvir i, amb prolongació nasal, *pumpulíne* a Bellver de Cerdanya el 1935, però també un mot—*pupulié*—encreuat amb el francès “peuplier” al Vilar

lingüistes; no obstant, alhora observem petites diferències en la seva pronunciació. Al sector de Prats i de la solana de la Batllia aquests dos noms es refereixen a *Pleurotus ostreatus*, espècie que creix associada als troncs i soques de *Populus* sp. (els pollancre en general)—, la qual en un moment donat fou cultivada per alguns veïns de Bellver. Curiosament, a la totalitat del municipi de Guils de Cerdanya—i bàsicament només aquí—, la *c* es transforma en *g* i dóna *glopissa*, malgrat que aquí es tracti d'una altra espècie micològica (*Agrocybe aegerita*) i a l'arbre on hi sol créixer se'l denomini “arbre blanc” (*Populus alba* L.).

Calocybe gambosa (Fr.:Fr)

Noms documentats: Moixeró, moixeró de primavera, moixeró de primavera.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Moixeró/ moixeró: És el nom d'un bolet agaricaci, amb una arrel comuna a l'aragonès (*muxordón*), el gascó (*moucharnoû*) i el llenguadocià (*bucharnoun*), al que els lingüistes li suposen una base **muskernon-**, variant formativa del tipus *muksarion-*, d'on haurien derivat el francès antic *moisseron*, el francès modern *mousseron*, el provençal i llenguadocià *moussairou(n)*, el català dialectal *moixeró* i fins i tot l'anglès *mushroom* (l'equivalent de “bolet”, genèric). D'origen incert, per bé que preromà, de soca indoeuropea i potser cèltic, és emparentat amb el grec. No obstant, en un document merovingi del s. VI—amb interpolació del s. XI, però—ja apareix el mot *mussiriones* referint-se a un tipus de bolets. El primer document trobat en català és molt tardà, del 1762; tot i això, el primer lexicògraf que recollí el mot, en 1840, definí els *muixarnons* com “bolets molt petits que es posan en los guisados, *setas*”, tot relacionant-los, evidentment, amb l'espècie *Marasmius oreades*. I altres, per contra, el vinculen a *Clitopilus prunulus*. Coromines diu que en els anys 30 la gent de muntanya distingia el moixeró del xampinyó—“bàsicament per

fer-se en els obacs i en rodalets amb forma de mitja lluna, on es veu l'herba més fosca”—i, evidentment, de la carmanyola o moixeriga—“són molt diferents i molt menys corrents que aquestes”.

Conclusions topogràfiques:

Presenta un ús molt generalitzat, que abasta totes les subcomarques cerdanes (Baridà, Batllia, Baixa i Alta Cerdanya), però el nom es pronuncia amb un *r* o amb dues segons els indrets. Coromines deia que a l'Alta Cerdanya definien els moixerons com “xampinyons de París” i els relacionaven amb les “corrioles” (Er, 1959). Aleshores, a Matamala deien “moixerons” i a Angostrina els descrivien com “un bolet gran, blanc i de primavera, però diferent dels moixerons barcelonins—coneguts per “corrioles” aquí (o “carmanyoles” segons l'altre informant, que era fill de Llúvia) i com a “corriolera”, la moixeronera”. El sufix -arró, amb *rr*, hom pensa que és més propi de la Catalunya septentrional i ponentina. En definitiva, hom conclou que un tipus comú a tots els llenguatges romànics dels dos vessants de l'arcaica ciutadella pirinenca ha de ser antiquíssim i clarament preromà.

Cal afegir que tant a Cerdanya com en altres indrets, diferents noms d'espècies botàniques presenten aquesta mateixa arrel; alguns exemples en són la moixera (*Sorbus aria*), la moixera de guilla (*Sorbus aucuparia*) i la moixereta (*Rhododendron ferrugineum*)—l’“abarset” o “talabard” cerdà—també conegut sota les formes més esteses “neret” o “gavet”. I també topònims locals com les serres de Moixeró i la Moixa, ambdues situades entre la tossa d'Alp i la serra del Cadí.

També hem sentit moixeró, amb *n* intercalada, però és una variant aliena a la nostra contrada.

Clitocybe nebularis (Batsch: Fr.) Kummer

Noms documentats: Moixeró de tardor, moixeró de bosc.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Moixeró blau. LLUC ESCÁMEZ

Pleurotus ostreatus (Jacq.)

P. Kumm.

Noms documentats: Clopissa, glopissa.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

El mot deriva de *clop*, nom que se li dóna a Cerdanya a l'espècie arbòria *Populus nigra* L., el qual també està relacionat amb *xop*, *pollanc* o *pollancre*—aquests, però, vinguts de fora. *Clop* és una paraula d'origen antic desapareguda molt aviat de la parla comuna catalana, malgrat que es mantingué en la llengua d'oci al francès força més temps, que vol dir “coix”. J. Coromines ja el troba en un document de 1093 on s'esmenta la vall del Segre mitjà, i diu que el sentí a Cerdanya vers els anys 30 del s. XX i fins a l'Alt Pallars tot passant pel Baridà, l'Alt Urgell i Andorra, amb petites variants fonètiques

d'Urtx, el mateix any. Tenint en compte que el llatí *populus* no presenta una etimologia indoeuropea, aquell autor diu que no pot deixar de recordar-li que el canvi de *o* en *a* és típic del cèltic i protocèltic, i que també apareix en altres llengües indoeuropees; per tant, sospita que es tracta d'una relíquia lingüística de l'uropeu occidental i d'aquí que el trobem a l'itàlic i al gàl·lic entre altres.

Conclusions topogràfiques:

El nom “clopissa” el trobem distribuït gairebé arreu de la geografia cerdana (Meranges, Puigcerdà, Portè, Alp, Bellver...), mentre que al sector de la solana del municipi de Guils de Cerdanya (Pont de Sant Martí, Saneja i Guils) se l'anomena “glopissa”, nom també sentit a Martinet. Ha esdevingut invariable a totes les valls cerdanes, de manera que li suposem un origen antic—com també defensa la majoria dels

Esteperol. LLUC ESCÀMEZ

(Vegeu la fitxa de *Calocybe gambosa*, el moixeró de primavera o “veritable moixeró”)

***Coprinus comatus* (Müll.:Fr) Pers.**

Noms documentats: Pixat de burro, pixat de ruc, bolet de ruc, bolet de femer.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Pixat de ruc, de burro: Una gran part dels noms documentats fan referència al burro o ruc i més concretament i de forma majoritària a la seva orina. No entenem ben bé el perquè, tret del fet que la part reproductora d’aquest bolet (i del seu gènere en general) es líquid i tot ell acabi convertint-se en una massa desfeta i líquida de color negre, més aviat similar a la tinta dels calamars.

Bolet de femer: Fa referència a la seva preferència pels llocs adobats o rics en humus; entre ells, els femers de masos i prats.

***Hygrophorus gliocyclus* (Fr.) Fr.**

Noms documentats: Mocosa blanca, lapisosa, lllapisosa.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Mocosa: Coromines confirma el que ja va dir Font i Quer en 1958: “La *llanega* de la Segarra (...) es la mucosa de otras comarcas catalanas; la cual se relaciona con el *moixerón* catalán, con el vasco

motxelón, con el francés *mousseron* y con el inglés *mushroom*; según los Wasson, el origen de todas estas voces hay que buscarlo en el griego *muchx*, relacionado con *muxa*, que en latín hace *mucus*.” I diu que precisament llur contacte viscos fa que se’ns “esllenequin” de les mans o hi deixin un rastre mocós. Ja hem dit que l’arrel *muk-* és comuna a la major part de l’indoeuropeu i per derivació a les llengües i dialectes de les nostres terres.

Lapisosa/llapisosa: Pel seu caràcter mucilaginos, llesfiscós, el qual estaria relacionat amb *llanega* així mateix.

Conclusions topogràfiques:

L’estudi aprofundit del territori ens mostra que el nom original i antic emprat arreu per als higròfors és el de *mocosa*—tant si es tracta de les diverses varietats de la coneguda com a blanca (*H. eburneus*), blanca de vora groga (*H. chrysodon*) o groga (*H. gliocyclus*) com de la negra (*H. latitabundus*) i la grisa (*H. agathosmus*)—, mentre que el mot *llanega* seria un sinònim introduït recentement i poc emprat, per bé que força conegut i en certa manera arrelat.

Cal destacar però, el coneixement diferencial i fins i tot l’ús culinari entre les diverses espècies de *mocosa*. Mentre a la Batllia —i gairebé exclusivament a la seva baga— i part del Baridà trobem que hom cull i consumeix la que allà anomenen *mocosa blanca* (*H. gliocyclus*) i també algunes *mocosos* “fosques” (*H. calophyllus*,

H. persoonii, *H. latitabundus*...), tot i que menys, sovint la blanca de mida més grossa és molt poc corrent a la Baixa i l’Alta Cerdanya, essent més petita i poc coneguda. Per contra, al Baridà es desconeix totalment *H. hypothejus*, una *mocosa* de barret marronós, de làmines groguenques i de mida mitjana, que sí es coneix i cuina a les rodalies de Bor i Meranges; aquí se la coneix per “llenegall”, nom de clara influència forana. Tant en aquest sector com en alguns llocs de la baga de la Baixa Cerdana també enregistrem el nom “lapisosa” per a la *mocosa* blanca, precisament pel seu caràcter mucilaginos, comú però a un bon nombre d’*Hygrophorii*.

***Hygrophorus marzuolus* (Fr.:Fr.)**

Noms documentats: Bolet d’esquirol i bolet de neu.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Bolet d’esquirol: Es relaciona amb el fet que aquest animal el grata i el mossega, tot deixant un rastre a partir del qual se’l pot descobrir dessota la pinassa.

Bolet de neu: Pensem que es refereix al fet de ser un bolet que apareix als boscos tot just després de la retirada de les darreres neus o, fins i tot, empenyent per sota d’aquestes quan encara en resten clapes. Com alguns dels seus noms indiquen (*marzuolus*, marçot, bolet de Sant Jordi), és molt primerenc; no obstant, a Cerdanya, malgrat ser dels primers en aparèixer, nosaltres no l’hem vist treure el cap fins al mes de maig.

Conclusions topogràfiques:

És molt poc conegut i menys encara consumit. L’hem trobat i l’hem vist collit tant a la solana (Guils) com a la baga (la Molina) de la Baixa Cerdanya, a les pinedes i les avetoses. Entre el centenar d’entrevistats només algunes persones d’Estana, Meranges, Éller i Alp havien sentit parlar del “bolet de neu”—que alguns donen com a nom forà— i també alguna gent gran de les rodalies d’Alp i la Molina, que li diuen “bolet

d’esquirol”. En un cas particular, un informant li deia “carbонера” —nom forà— o bé “fredolic de primavera” i l’emparentava amb el seu “fredolic de tardor d’alta muntanya” (*Tricholoma portentosum*). Els que el coneixen l’aprecien gastronòmicament.

***Lepista nuda* (Bull.: Fr) Cooke**

Noms documentats: Moixeró morat, moixeró de bosclila, xampinyó morat

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Els noms recollits tenen un origen ben evidents: d’una banda fan referència a la seva aparença similar a la del “veritable” moixeró i també a un dels considerats “moixerons de tardor” (*Clytocybe nebularis*) i d’altra banda al seu color morat clar o lila.

Conclusions topogràfiques:

En tractar-se d’un bolet poc conegut, també ho és consumit, i els noms són força locals, per bé que algun d’ells fins i tot també el trobem a la veïna comarca del Berguedà.

***Macrolepiota procera* (Scop.:Fr.) Singer**

Noms documentats: Colgoma, cogoma, apagallums i bolet esparver.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Vegeu l’anàlisi feta a l’apartat d’*Agaricus campestris*.

Apagallums: Per la similitud de la seva forma, amb un llarguíssim peu i un gran barret, a l’objecte de llauna, de forma cònica, fixat a l’extrem d’una canya per a apagar els ciris.

Bolet esparver: Epítet emprat per la similitud de color del barret amb l’ocell d’aquest nom (*Accipiter nisus*).

Conclusions topogràfiques:

Originats en un mateix nom, resulta curiós observar com mentre al Baridà se’l coneix com a

“cogoma”, a Meranges i a Éller insistiren a fer-nos veure que allà es pronunciava amb una *l* al mig (“colgoma”). I per contra, a la zona de Guils també se li diu “cogoma” al xampinyó de prat (*Agaricus campestris*).

“Apagallums” és un nom molt difós arreu de Catalunya i introduït en època força recent a Cerdanya. “Bolet esparver” només el vam escoltat en boca d’un veí del Riu de Santa Maria (Bellver de Cerdanya), i per tant podria tractar-se d’un nom de caire personal o gairebé; en tot cas, no cerdà.

Marasmius oreades (Fr.:Fr)

Noms documentats: Carmanyola o carmallola, cremallola,

rodona, mentre que quan era més informalment, amb to reivindicatiu, el jovent s’agafava del braç per parelles i dansava tot cantant pel carrer amb un abanderat al front.

Alcover també relaciona el mot amb una antiga gorra o barret de forma rodona, ja documentat el 1466. Més modern seria el concepte de “carabassa” o “cantimplora”.

En realitat sembla que l’origen del mot “carmanyola” prové d’un tipus de jaqueta duta pels obrers piemontesos i pròpia de la localitat de Carmagnola, petita població a la vora del Po. Era una vestimenta amb un faldó curt, un gran coll i diverses rengleres de botons metàl·lics. Estesa per la Provença a partir del s. XVII, els pagesos de la Savoia la duien

“*Dansons la carmagnole, vive le son, vive le son. Dansons la carmagnole, vive le son du canon.*”

“*Dansem la carmanyola. visca el so, visca el so. Dansem la carmanyola, visca el so del canó.*”

La moda d’emprar aquesta cançó cessà després del 9 de Thermidor i fou prohibida per Napoleó Bonaparte. Malgrat això, no ha desaparegut del tot del folklore popular i ressorgeix de tant en tant.

El que ens interessa destacar és que sempre es tracta d’elements relacionats amb la forma circular (una gorra, un estri per guardar el

tenen relació amb el fet de cremar i precisament és un bolet que no apareix als indrets cremats dels boscos, les carboneres les escombreres, com sí ho fan altres espècies. El documentàrem a Valltova (Éller i Meranges) i al mig de la plana, invariablement emprat amb “carmanyola” o “carmallola”.

Clavellola: Podria tenir una possible relació amb “clau” (del llatí *clavis*), sobretot per una certa similitud amb els antics claus de cabota grossa i irregular, fets de ferrer. Per un altre costat i curiosament, Coromines diu que tant a l’Alta Cerdanya com a la Baixa, va sentir moltes vegades el mot “clau” –i el topònim corresponent– (la Clau a Vallsabollera, el

Pebràs. LLUC ESCÁMEZ

Pet de llop. LLUC ESCÁMEZ

corriola, carrerola, clavellola, moixeriga.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Carmanyola/carmallola: Nom que Coromines fa derivar del francès *carmagnol*, referent a un soldat de la primera República francesa i també al jec que hi duïen, així com del francoprovençal *carmagnòla* o *carmignole*, gorra o cofadura arrodonida emprada al des del s. XV. En relació al primer, sabem que també fou una dansa francesa de la fi del s. XVIII, un joc i alhora un cant revolucionari compost i difós a París a partir del 1792. Sembla ser que quan es ballava de forma “oficial” es feia en

com a jaqueta de cerimònia i els dies festius també ballaven “la carmagnole”. Fou portada a París pels revolucionaris marselesos, que arribaren tot cantant una cançó de guerra per a l’armada del Rin, probable origen de la Marsellesa, la qual adoptarien després els jacobins, l’uniforme dels quals era completat amb una armilla tricolor i una gorra vermella.

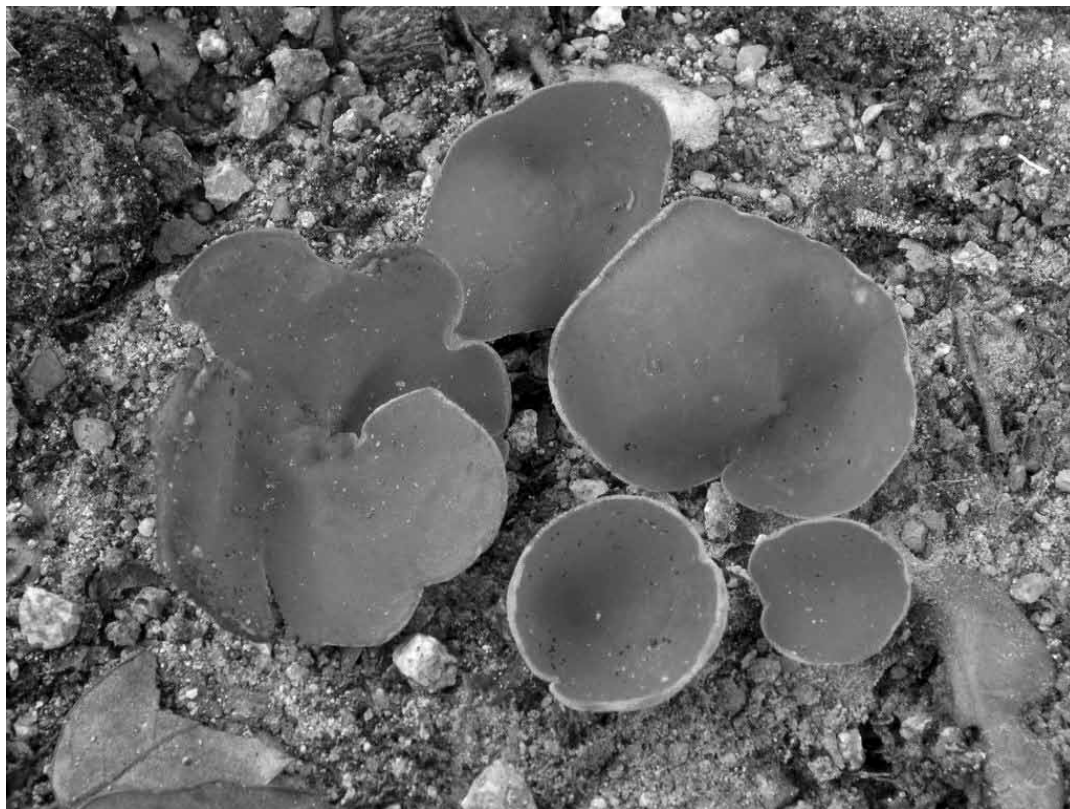
El terme “carmanyola” també designa un ball rodó i un cant, els quals es van posar de moda amb una rapidesa prodigiosa. Atribuïda a un tal Birard (o Birand), la cançó va constituir per ella mateixa un contrapunt vocal al cruixit de la guillotina. Estava formada per tretze complets que tenien per tornada la següent lletra:

menjar, una cantimplora i, sobretot, una dansa), de tal manera que la nostra hipòtesi els relaciona amb la rotllana i s’identificarien amb l’erol que sovint dibuixa aquest bolet al prat. En aquest sentit, alguna informant també ens ha parlat de contes de fades, les quals dansen en rotllana, i les relaciona amb la seva sobtada aparició.

Cremallola: Sembla ser una evolució en la pronúncia, de caire popular i local, de l’original “carmanyola”. No hem trobat un ascendent etimològic lògic que pugui ésser relacionat amb el bolet, atès que tant l’arrel com els sinònims coneguts (crema, cremalls, cremalló, cremallers...)

camp de les Claus a Er...) aplicat a un entrant d’una propietat o terme en una altra, a mena d’illa, d’“enclau” o en francès *enclave*. Així, hom deia “aquest camp fa claus” –o entrants en forma d’una clau– o bé, en francès, *enclaves*” (1959). El bolet també descriu un cercle o mig cercle, a mena d’entrant, obert només per una part.

En darrer terme, tampoc no podem descartar que derivi de clavell. La identificació d’aquest bolet amb alguna de les flors de la planta del gènere *Dianthus* ens sembla possible i fàcil, per quant la gent del país montà coneix bé el clavell deltoïde i el “clavell de pastor” (*D. monspessulanus*). S’ha de reconèixer que en els exemplars més grans i oberts

Cassoleta taronja. LLUC ESCÁMEZ

s'observen unes estries que acaben d'apropar el bolet a la forma d'aquests clavellots de muntanya. Cal destacar la unicitat d'aquest nom pel que fa al territori cerdà, tan sols circumscrit a la rodalia de Meranges.

Corriola/carrerola: Tindria el seu origen en el mot "corriol", en el sentit d'un sender, que derivaria del llatí *currulus* (diminutiu de *currus* = carro). Coromines diu que "corriola" és una paraula molt tardana, de la fi del s. XIX, i gairebé restringida a l'àrea barcelonina i el NE català. Al Capcir se sent dir "carriol", forma emprada també a bona part de Lleida, mentre que a Er en deien "corriola". Estaria relacionat amb "carro" i "rodera" (senyal permanent que acaben deixant les rodes en un camí en passar d'una forma continuada). Al Rosselló en diuen "corrioles", derivat segurament de "carreretes", mentre que a l'Alt Pirineu sentim "carreretes". Coromines pensa que "carrerol" podria ser la forma primitiva d'on sorgiren "carriol" i "corriol". Sigui com sigui, la relació entre el senyal que deixen els carros o els senders i la traça vegetal més fosca, a manera de camí, on creix el

bolet, és evident. Nosaltres hem sentit "carrerola" a Martinet i Arànsers, i "corriola, corrioleta o carrioleta" a l'Alta Cerdanya. Ahlora, una informant ens va fer saber que una seva tia –que tenia 80 anys el 1950 i era filla d'Èguet–, de sempre havia dit "corrioles", que equivaldria al castellà *senderuelas*.

Moixeriga: És un mot que només hem trobat escrit relacionat amb un topònim com el barri de *Moixerigues* (Santa Maria de Palautordera); amb altres noms similars, com el de muixeranga, dansa conservada al país Valencià, no li veiem una afinitat possible, i sí per contra amb moixerquina. De ben segur cal relacionar-lo amb "moixeró", segurament per créixer ambdós bolets en hàbitats similars, tot seguint una traça vegetal fent rotllana o erol. Dit d'una manera més familiar, la moixeriga seria la germana petita del moixeró. Curiosament la paraula se circumscriu a la vall del riu d'Arànsers i poc més (Músser, Arànsers i Lles), i ambdós casos (moixeró i moixeriga) es pronuncien i s'escriuen amb una sola *r* i no amb dues (moixeró) com en altres indrets de la comarca. Podria tractar-se d'un arcaisme.

Conclusions topogràfiques:

Mentre a l'Alta Cerdanya i el Capcir el nom emprat originàriament ha estat el de "corriola o corrioleta", a la resta de Cerdanya hem recollit "carmanyola" i "carmanyola d'aiga", sobretot al sector de la Batllia de Bellver i la plana de la Baixa Cerdanya –i cal afegir-li una "carmanyola de les costes" escoltada en altres llocs, com Éller. Per contra, a les diverses valls de la solana de la Baixa Cerdanya el seu nom canvia; així, a Meranges enregistrarem "claveல்லola", mentre que en altres pobles de la Valltova (o del riu Duran) se la coneix més aviat per "cremallola", per bé que també fan una petita distinció entre la "cremallola" i la "carmanyola d'aiga". A Guils –segurament per lligam amb l'Alta Cerdanya a través de la vall del Querol– hi sentim "corriola", al costat de "cremallola". Segre avall, a l'alçada de Martinet, ens van fer saber que li deien "carrerola"; un terme que estés parcialment a Travesseres, però que sobtadament a la rodalia de Músser i Arànsers es perd o deixa de ser majoritari, on el mateix bolet passa a denominar-se "moixeriga" (i allà curiosament

també es fa la diferència amb una "moixeriga d'aiga").

Coromines els anomenava moixernons i carreretes, i per contra diu haver sentit "carmanyola" a Ger (1935), "carmaiola" a Grus (1960) i "carmallola" (1968) en altres indrets de Cerdanya. D'altra banda, assegura que "corriola" i "corrioleta" són propis de l'Alta Cerdanya i del Capcir, fet confirmat per nosaltres mitjançant el testimoni d'informants d'Èguet, la vall de Querol, Er, Oveja, Llívia i Cereja.

El fet que aquest bolet sigui ben conegut arreu es deu a que creix en llocs oberts i normalment treballats (com els prats de dall, les pastures montanes, etc.) i és fàcilment identificable i de bon collir; això facilita que segurament des de fa segles la gent del país li atorgués un nom propi, malgrat que no en tinguem constància d'això en la documentació escrita cerdana.

Ara bé, el que resulta més curiós és la gran varietat de noms existents en un territori relativament reduït; però el més significatiu no és aquesta varietat de sinònims, ja que s'empren altres noms indiscutiblement vinguts de fora (com "cama-sec", "carrereta", "moixernó"...), sinó que els noms locals s'identifiquin amb unes unitats geogràfiques ben delimitades. En aquest cas veiem com a la plana el bolet rep bàsicament un únic nom o varietats del mateix ("carmanyola", "carmallola"), mentre que a les diferents valls o zones de muntanya aquest canvia ("claveல்லola", "cremallola", "corriola", "carrerola"...) i de vegades en alguna ho fa ben radicalment respecte de les altres, com a la solana del Baridà ("moixeriga"). En aquest sentit, alguns informants, com la Sra. Montserrat Pons (Olià-Prats) i el Sr. Lluís Pagès (Estana), ens fan veure com canvia la parla entre llocs tant propers com Olià o Nas i Montellà o Estana, només separats per una vall important, la de Ridolaina.

Lògicament, dels diversos noms populars dels bolets també en deriven els dels llocs on aquests creixen es fan: així, "corriole-ra" al Capcir i l'Alta Cerdanya, "cremallolera" o "carmallolera" a la Baixa Cerdanya i la Batllia, i "moixeriguera" al Baridà.

Cep de pinya. LLUC ESCÀMEZ

***Tricholoma equestre* (L.:Fr.) Kummer (= *T. auratum* (Paulet) Gillet)**

Noms documentats: Verderol, pixaconills, xavarnol / groguet, canari.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Verderol: Arrel associada al color groc verdós del seu barret, en un símil amb el que passa amb algunes espècies d'ocell, com la verderola (*Emberiza citrinella*). I pel que fa al mot "groguet", passaria exactament el mateix.

Xavarnol: No hem pogut trobar una explicació raonable i més o menys segura per apuntar l'origen del mot, tot i que hi cap la possibilitat de relacionar-lo amb l'arabomossàrab.

Pixaconills: Nom relacionat amb el color de l'orina d'aquest animal.

Conclusions topogràfiques:

Poca gent del país el coneix, però hem constatat que allà on ho fan (a Éller, Escadarc, Puigcerdà, Portè...) es repeteix "verderol" com a nom d'una certa antiguitat, i fins i tot en algun lloc ens insistiren que feia més de 50 anys que el collien, demostrant-nos la seva bona coneixença. El "xavarnol" sentit a la baga del Baridà cerdà (Estana, Villec) és d'àmbit molt reduït i sens dubte estaria emparentat amb el "xavarniscle" de la Ribera de la Seu i la part baixa de l'Alt Urgell. "Pixaconills" restaria

igualmente restringit territorialment, només a la adscrit a una part de Valltoba (rodalia d'Éller i Meranges).

Per comparació amb altres contrades i coneixement, considerem que "groguet" i "canari" serien noms d'influència forana recent.

***Tricholoma fracticum* (Batsch) Kreisel**

Nom documentats: Bolet d'ovella, bolet de pelar.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Bolet d'ovella: Deriva dels noms llatins *boletus* i *ovis*. Una explicació recollida a la comarca que justificaria la segona part d'aquest nom és que al bestiar –i sobretot a les ovelles– és un dels bolets que més els hi agrada.

Bolet de pelar: S'associa al fet i a la necessitat de pelar-lo per raó de l'amargor de la cutícula i també, en part, de la seva carn. I gairebé és l'únic bolet de la comarca, conjuntament amb els moixins o morros de bou (*Suillus* sp.), pel qual pelar-lo es fa com a pràctica habitual.

Conclusions topogràfiques:

Tant el primer nom (bolet d'ovella) com el segon (bolet de pelar) es documenten en un territori ben delimitat. La raó és que tracta d'un bolet associat a sòls calcaris i ambients termòfils, fets que afavoreixen que a la nostra contrada pràcticament només

creixi, es conegui i culli a la baga baridana.

Malgrat ser un bolet gairebé exclusivament conegut al Baridà, gaudeix d'una important tradició de collita i culinària tant per consumir a casa com, sobretot, per vendre'l. Per tant, a nivell de subcomarca cal considerar-lo com a relativament destacable.

***Tricholoma portentosum* (Fr.) Quélet / *Tricholoma terreum* (Sch.:Fr.) Kumm.**

Noms documentats: Fredolic, allenegat, fredolic.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Fredolic: Deriva del nom llatí *frigidus* (del verb *frigere* = tenir fred). Suposem que el nom va lligat al fet que és un dels darrers bolets a sortir, quan el fred ja comença a fer-se més rigorós i amenaça gelades nocturnes; potser "té fred", és fredolic i amb raó!

Allenegat: Relatiu a la llenega, amb característiques que recorden les de les llenegues (*Hygrophorus* sp.); aplicada a *T. portentosum* tant per la seva mida i robustesa, major que la de tots els negrets (*T. terreum*, *T. atroquamosum*...), com per tenir una cutícula més llisa –menys afeltrada i més "allenegada"– que aquests.

Conclusions topogràfiques:

Associat a *Tricholoma terreum* (i els que el coneixen i distingeixen, també a *T. portentosum*), a la comarca i a bona part del Pirineu centroccidental català només hi hem trobat aquest nom per anomenar-los. Per tant, sembla que hi deu tenir un arrelament antic; en aquest sentit, hem constatat que és una de les poques espècies que es collien d'antuvi, per bé que no arreu de Cerdanya; encara que avui sembli mentida, la gent de la baga del Baridà i part de la Batilla el desconeixien força o del tot.

Normalment no se'n distingeix entre ambdues espècies, quan es coneixen –fet difícil perquè no solen créixer juntes, ni tan sols al mateix hàbitat–, per bé que algun informant ho

faci, però diríem que de manera gairebé personal.

Boletales

***Boletus edulis* Bull.:Fr. / *B. pinophilus* Pilat & Dermek / *B. aereus* Bull.:Fr.**

Noms documentats: Invariablement sentim *cep* arreu de Cerdanya –és a dir, a banda i banda de la frontera estatal– per referir-se als bolets del gènere *Boletus* considerats comestibles. Ara bé, en algunes localitats empenen epítets per precisar la mena de cep que es cull, ja que els estadants els ben diferencien allà on es troba més d'una espècie. Així, a zones més termòfiles –com les rodalies de Músser i Aràns– hom distingeix entre el "cep" a seques o "cep de pi" (*B. edulis*) i el "cep de roure" (*Boletus aereus*). Com també succeeix als pobles relacionats amb les pinedes montanes i de l'alta muntanya (de *Pinus sylvestris* i *Pinus uncinata*); aleshores hom distingeix entre el *tête* negra, cep cap negre o cap de negre (*Boletus pinophilus*) d'un altre de barret més ros amb la pota clara i reticulada (*B. edulis*). En alguns pobles, com Éller, els anomenen "el de dalt" (*B. pinophilus*), que vinculen al bosc de Meranges i el consideren és més carnós i de millor gust, i "el de baix" (*B. edulis*), que creix als boscos més propers al poble. Quelcom de similar passa amb *Boletus aereus* i *B. rhodoxanthus* als nuclis envoltats de rouredes; però mentre el primer és el cep de roure, pel segon no hem trobat cap nom comú local.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Cep: La seva etimologia es relaciona amb el *cippus* llatí, que fa referència a una "fita o molló clavat al terra", sinònim de rabassa i de piló. Per derivació, a l'Antiguitat clàssica tenia diverses accepcions; entre elles, nomenar una columna funerària, un pal soterrat, una soca i altres elements relacionats amb el fet de fixar quelcom de dret, vertical, a terra. Resulta evident que si algun bolet presenta les característiques de sobresortir

del terra amb excel·lència i ferme-
sa aquest és el cep, en qualsevol
de les seves varietats (espècies).

Coromines considera que es tracta d'un mot d'origen pirinenc i sobretot sortit de Cerdanya o de terres rosselloneses. Diu haver-lo sentit dir des de la Baixa Cerdanya (Ger, 1935) a Matamala, al Capcir (1959), tot passant per la baga d'Er—on deien “anar a cercar ceps”—i Eina—relacionat amb “uns bolets negres pel damunt i de cua blanca”. Treu la conclusió que deuriem ser els bolets més importants o els que abraçaven una denominació més ampla (per bé que a l'Alta Cerdanya els distingien del rovelló, la murga o el peu de rata). Aquest mateix autor comenta que la relació semàntica entre *cep* i *cepat*, que defineix un individu robust, d'ampla ossada i forta musculatura, és la mateixa que entre “rabassut” = persona o element molt gruixut o voluminós en relació a la seva alçada i “rabassa”, un concepte relacionat amb l'espècie de murga més arrodonada (*M. vulgaris* var. *rotunda*).

Conclusions topogràfiques:

A Cerdanya, el fet que el seu coneixement i consum fos introduït pels francesos a les primeres dècades del s. XX, portà a que el nom s'estengués d'una forma genèrica per tot el territori, malgrat que el bolet ja existís d'antuvi a les cotes superiors arreu de les pinedes cerdanes.

***Chroogomphus rutilus* (Sch.:Fr.)
O. K. Miller**

Noms documentats: Cama, pota, peu, bec o ull de perdiu.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Cama/pota/peu/bec o ull de perdiu: Molt probablement el nom del bolet es relaciona amb el d'aquest animal—ja sigui la perdiu roja (*Alectoris rufa*) o la perdiu xerra (*Perdix perdix*)—, ben conegut a la contrada, per les tonalitats de colors que presenten ambdós, força coincidents, on es barregen el vermell i un castany/taronja ocraci, que en el bolet deriva cap a un morat al barret,

Fetjó. LLUC ESCÁMEZ

del qual també sol presentar unes pinzellades a la cama.

Fetge/fetget: El nom fa referència al fet que, en cuinar-lo, aquest bolet es torna molt fosc, tot virant a un to moradenc que ratlla el negre, i finalment esdevé d'un color i una textura molt semblants als d'aquest òrgan dels mamífers en estat fresc. Cal remarcar que en contrades properes li diuen “fetge” a una altra espècie de bolet, així com també “fetget” o “fetjó” (de les rhizopogonàcies). En aquest sentit, també al món vegetal hi trobem paral·lels, com el de la planta anomenada fetgera (*Hepatica nobilis*; *Anemone hepatica*) per la similitud de forma i color de les seves fulles amb el fetge.

Conclusions topogràfiques:

La majoria dels noms cerdans escoltats giren a l'entorn del mot “perdiu” i es refereixen a diferents parts d'aquest ocell (l'ull, el bec i la pota o cama); normalment, la gent no distingeix entre les dues espècies existents (*Ch. rutilus* i *Ch. helveticus*), per bé que en la majoria dels casos, per la seva major freqüència, es tracta de la primera. Curiosament, però, a Guils insisteixen a diferenciar la “cama de perdiu” del “bec de perdiu”; malauradament no hem pogut aclarir si aquests noms es poden correlacionar amb les dues espècies esmentades. Tant a Bellver com a Portè vam sentir “ull de perdiu” i “cama de perdiu” indiferentment per al mateix bolet. Per contra, al Baridà cerdà aquest pren el nom de “fetge” (sector de Músser) i “fetget” (a

Estana), noms ben diferents dels anteriors.

En resum, tornem a observar que mentre a gairebé la totalitat dels entrevistats arreu del territori cerdà (Martinet, Meranges, Guils, Puigcerdà, Escardarcs, Alp...) el nom popular donat a aquest bolet se'l relaciona amb la perdiu, en un nom originat ja en català, en una àrea restringida com és la part muntanyenca de la solana i de la baga del Baridà (Músser, Arànsers, Estana, Vílleci Béixec) se li diu “fetge” i “fetget”. Es tracta d'una situació similar a la del nom “moixeriga”, ben allunyat dels de carrerola, cremallola o corriola més orientals. És possible parlar d'un reducte lingüístic dins de la comarca, més emparentat amb contrades veïnes ponentines.

***Leccinum scabrum* (Bull.: Fr.)
S. F. Gray**

Noms documentats: Cep de beç, cep vaqueta.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Cep de beç: Pel que fa al mot “cep”, ja l'hem analitzat a l'apartat corresponent. “Beç” és una paraula emprada a Cerdanya i en altres indrets pirinencs; sinònim del nom “bedoll”, es refereix a les espècies arbòries *Betula pendula* i *B. pubescens*. L'origen de “beç” estaria en una base llatina *betiuis*, reducció d'una forma cèltica *betwio*—(procedent del cèltic comú *betwa*), d'on derivà com a diminutiu *betullos*, base del llatí vulgar *betūlos*, llatí clàssic *betulla*, d'on

prové *betula*, que precisament vol dir “bedoll”.

Cep vaqueta: Ve de *vaca*, originat alhora en el llatí *vacca*. El primer document constatat on apareix el mot és del s. XI, però no es refereix al bolet. El més curiós és que el nom “vaqueta” se li dóna a un munt d'espècies ben diferents (rossinyol, diversos ceps, *Leccinum* sp., *Suillus* sp., etc.) arreu de la geografia catalana. Coromines diu que a la baga cerdana anomenaven junts “bolets de vaca, vaquetes i teta de negra”, i que a Eina se'ls hi deia (en 1959) als llimacs

Conclusions topogràfiques:

El primer nom (“cep de beç”) l'enregistrarem a Músser, on el distingien del cep de pi (*B. edulis*) i del cep de roure (*B. aereus*). En altres indrets li diuen indistintament cep de beç o cep, a seques, malgrat saber que és diferent als exemplars del gènere *Boletus*. Només a Guils i a Portè—ambdós vinculats a la vall del Querol—hem recollit els noms de “cep vaqueta” o “vaqueta”. Aquesta diferència no sabem si existeix per una qüestió territorial o més aviat per influències puntuals d'època recent, locals o regionals. Això ens ho fa pensar el fet que, per contra, a altres llocs, com Músser, “vaqueta” se li diu a *Suillus granulatus* i *S. luteus*.

***Suillus luteus* (L.:Fr.) Rousset / *Suillus granulatus* (L.: Fr.)
Rousset / *S. bovinus* (L.:Fr.)
Rousset / *S. variegatus* (Sw.:Fr.)
O. Kuntze**

Noms documentats: Morro de bou, moixí, vaqueta, bolet de bou, bolet de vaca, mataparent / Pinetell.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Morro de bou / bolet de bou / bolet de vaca: És evident que sobretot es troba relacionat amb el morro de l'animal, segurament per la seva textura, a l'igual que es fa amb altres espècies de bolets, com els que tenen agulletes (llengua de vaca, llengua de bou...).

Lletraga. LLUC ESCÀMEZ

Moixí: Té la mateixa arrel que “moixeró” i “moixeriga”, ja analitzats a *Calocybe gambosa* i *Marasmius oreades* (vegeu-ne els exemples).

Vaqueta: Vegeu l'apartat del cep de beç (*Leccinum scabrum*).

Pinetell: Ja comentat als lactaris. Pensem que és un nom d'influència meridional d'època molt recent.

Mataparent: Nom assignat a alguns bolets dels gèneres *Boletus*, *Suillus* i *Xerocomus* similars en aparença a les diferents espècies de cep (*B. edulis*, *B. Pinophilus*, *B. aereus*), els quals solen diferenciar-se d'aquestes pel seu viu color del peu, el viratge del color de la carn en tallar-los (usualment cap al blau) i/o per l'amargor de la cutícula.

D'altra banda, no es fa mai cap distinció entre les diverses espècies de *Suillus* pel que fa al seu nom comú o vulgar.

Conclusions topogràfiques:

Aquesta diversitat de noms pot respondre tant a factors regionals –molt probablement–, com, amb tota seguretat, a influències foranes recents. És curiós que a la zona de Guils i d'Éller li diguin

morro de bou –similar al bolet de bou emprat a la Ribera de la Seu– mentre que en un territori més proper a aquesta (Músser) se l'anomeni “vaqueta”, i a Bellver també hi documentem “moixí”. El mot mataparent hem vist aplicar-ho una mica per tot a diverses espècies, com *Boletus erythropus* o *B. calopus*, però ens ha sobtat més trobar-lo relacionat, de Montellà a Estana, amb *Suillus* sp. D'altra banda, el nom “pinetell”, anotat a Bellver, Guils, etc., pensem que fou portat des del litoral català en temps relativament recents. El terme “vaqueta”, sentit a diversos llocs, en el cas de l'Alta Cerdanya podria mostrar l'antiga relació d'algunes valls (Er, Llo i Eina) amb el Ripollès, mitjançant la transhumància, el contraban, etc., comarca on als diversos bolets del gènere se'ls hi dona aquest nom.

Russulales

***Lactarius deliciosus* (L.:Fr.) S.F. Gray / *Lactarius sanguifluus* (Paulet:Fr.) Fr.**

Noms documentats: Rovelló, pinetell / rovelló vinagrer, rovelló de boix.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Rovelló: Deriva de “rovell” = oxidació, mot germà de l'occità

rovilh, que té l'origen en el llatí *robigo*, -inis. El primer document català conegut on apareix el mot “rovell” és de la fi del s. XIII. El nom “rovelló” podria ser una continuació d'un *rubellio*, -onis, emprat en un glossador del s. VI, que es referia a un *fungus* o fong microscòpic. Tant l'epítet “vinagrer” com el de l'indret on hi creix prioritàriament (“de boix”) permeten distingir *L. deliciosus* de *L. sanguifluus*.

Pinetell: Derivat del llatí i originat en *pinus* = pi. De forma clara no constatem aquest nom enlloc de Cerdanya, i allà on el coneixen sospitem que és per influència forana i força recent.

Conclusions topogràfiques:

Arreu de Cerdanya constatem “rovelló” per a qualsevol dels *Lactarii* comestibles i cuinats. Només se'n fan distincions allà on creixen i es coneixen diverses espècies o, en tot cas, se'ls afegeix un adjectiu per tal de distingir-los: “rovelló blanc” (*L. quieticolor*) enfront de “rovelló vinagrer” (*L. sanguifluus*) i de “rovelló d'avet” (*L. salmonicolor*) a la Batllia de Bellver; i “rovelló morat” a Músser per a *L. sanguifluus*. Allà on manquen les avetoses, lògicament no coneixen *L. salmonicolor*, i en altres indrets on el terreny no és l'adient passa el mateix amb *L. sanguifluus*. L'emí-

nent botànic Font i Quer distingia un rossellonès o capcinès *ruzelú*, -zilú. Coromines, per la seva part, documentava un *rubelú* a Matamala i un *rubeló* a Er. Sembla un nom molt estès no tan sols al Pirineu i per Catalunya, sinó que trobem paraules amb la mateixa arrel i origen, o bé sinònims, fins a Rússia. Tots fan referència al color rovellat o oxidat, del bolet. Així, doncs, tindria un origen també antic, evolucionat des del llatí. D'altra banda, com algunes persones també saben que en altres contrades a *L. deliciosus* li diuen “pinetell”, empen el nom ocasionalment.

***Lactarius salmonicolor* Heim et Leclair**

Noms documentats: Rovelló d'avet.

Anàlisi etimològica i conclusions topogràfiques: (Vegeu l'explicació a *L. deliciosus*)

***Russula delica* Fr.**

Nom documentat: Pebràs.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Pebràs: És un nom molt generalitzat a Catalunya –i per tant, segurament arribat de fora–, el qual resulta evident que fa referència a la picantor de la seva carn, sembla que en major o menor mesura en funció dels llocs on creix i de les característiques dels exemplars.

GASTEROMICETS

***Lycoperdon perlatum* Pers.: Pers.**

Noms documentats: Pet de llop, pet de bou; pet de monja; esclatabufes, bufetes.

Anàlisi etimològica i significat dels noms rebuts a la comarca:

Pet: No és per casualitat la coincidència que en un munt de llocs s'emprí el mot “pet” (de llop, de bou, de monja...) associat al fet d'esclatar un cop madur (i d'aquí

també esclatabufes i bufetes) i desprendre'n un polsim (l'esperada) en fer-ho—tant de forma natural o com forçada artificialment (cosa que als nens els encanta)—.

CONCLUSIONS GENERALS

Pel que fa a les observacions derivades del treball de recerca, hem pogut constatar que tant l'orientació de la plana cerdana com el riu Segre són factors o elements que han actuat, al llarg de dècades (i segurament de segles), com una relativa frontera entre la gent del país. Fonamentalment, per la dificultat que representava desplaçar-se als llocs, gairebé sempre obligats a fer-ho a peu, i encara més pujar a muntanya per anar a collir bolets, quan la quantitat màxima a recollir era la que podia encabir-se i carregar en una motxilla, un sac o un cove, ja fossin per dur-los a vendre (a les cases pobres, la majoria dels cops) o per fer algunes menjades en família. D'altra banda, les pròpies valls secundàries, unides al llarg dels segles per camins de ferradura situats a mitja muntanya, mantingueren una idiosincràsia pròpia, probablement hereva dels territoris d'època romana i dels *pagi* altmedievals (*Libiensis, Olorbitensis, Tollonensis, Baritanensis...*). De manera que a grans trets, i salvant les diferències entre valls—que les hi ha—, podríem establir una primera divisòria entre baga i solana, i una altra entre l'Alta Cerdanya/el Capcir, la Baixa Cerdanya i la Batllia/el Baridà, força coincident aquesta tant amb les

divisions històriques com amb les subcomarques actuals.

Per tant, l'orografia i la parla—més ponentina o més rossellonesa— condicionaren de manera rellevant els noms emprats tant a nivell “comarcal” com intrapirinenc, i sortosament alguns d'ells han restat “fossilitzats” i s'han preservat fins l'actualitat. No obstant, destriar el gra de la palla no ha estat gens fàcil, perquè en les darreres dècades les influències externes, per via familiar, turística o bibliogràfica han anat “contaminant” els coneixements dels nadius i indirectament, la miconímia de la contrada.

No obstant això, hi ha una sèrie de noms que resulten molt estesos i coincidents no tan sols a Cerdanya sinó també a la resta del Pirineu i en altres contrades, fet a partir del qual els deduïm un origen molt antic, probablement proromà, i que posteriorment haurien aparegut a cadascun dels territoris i valls les diferents varietats fonètiques sorgides d'aquesta arrel o tronc comú.

D'altra banda, en relació a les espècies collides i per tant, anomenades, amb “nom propi”, hem observat que ben bé fins a mitjan segle XX el seu nombre fou relativament baix arreu del territori. Així, al Baridà—de forma similar a la baga i la solana— es collien el moixeró i la moixeriga a la primavera, mentre que a la tardor s'anava a buscar el fetget, la mocosa (en alguns indrets, com Montellà, fins a tres espècies diferenciades pel seu color), el bolet d'ovella i només en alguns casos el rovelló. Per contra, a la baga de la Batllia es restringien a la recol·lecció del

moixeró (del qual en distingien dos de diferents), la cremallola, la clopissa—coneguda com a gírgola en altres indrets— i alguna murga de prat a la primavera, mentre que a la tardor es buscaven la mocosa blanca, el rossinyol, l'ull, bec o cama de perdiu i un parell de rovellons (el que denominaven “normal” i l'avinagrat). I al sector de Guils—fins a Sant Martí d'Araó— a la tardor gairebé només es collia el rovelló fins que la recerca del cep prengué força motivada per l'interès suscitat pels veïns francesos i les contraprestacions que suposava.

Curiosament, bolets força apreciats avui en dia, que ens semblarien espècies conegudes “de tota la vida”, com els mateixos fredolics i el morro de bou o moixí, a les primeries del s. XX no només no es collien, sinó que ni tan sols es coneixien en molts indrets. També hem observat com alguns informants parlen de “país” tot referint-se a la seva rodalia o a la vall immediata (“en aquest país no se'n fan d'aquests bolets”), per bé que entenguin que Cerdanya, entès com un tot, abasti des del forat de la Seu (d'Urgell) fins al pla de la Perxa.

En definitiva, pensem que sobretot han estat i encara són el terreny i la climatologia de les valls, de les diferents subcomarques, de la plana i de la muntanya els que determinen l'existència d'un o altre bolet—i com a conseqüència, el seu coneixement i la collita—, però també cal tenir en compte els costums, les creences, les dificultats de desplaçar-se d'una vall a l'altra i moltes altres raons, més grans o més petites.

És la pervivència dels diversos noms donats a un mateix bolet o les diferents variants fonètiques sentides en cadascun dels territoris o “països” cerdans, així com de les anècdotes, els costums i tot allò transmès oralment generació darrera generació, el que ara en dona fe de tot això.

Nota

- (1) JOAN TRIGALL. 1603. *Descripción de Cerdaña y Puigcerdán*. (Còpia manuscrita de 1768, de Joan Mitjavila. Arxiu Històric Comarcal de la Cerdanya)

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, A. M; MOLL, F. de B. (1979) *Diccionari català-valencià-balear*. 10 vol. Ed. Moll. Palma de Mallorca.
- BALLARÀ, J.; MERCADAL, O.; VALIENTE, P. (2004) *Cerdanya amb bolets. Com són, on trobar-los i com cuinar-los. Micologia, cuina i tradició*. Ed. Sinopsis. Vilassar de Dalt/Puigcerdà.
- COROMINES, J. (1980-1991) *Diccionari etimològic complementari de la llengua catalana*. Curial Edicions Catalanes i La Caixa. Barcelona.
- MASCLANS, F. (1975) *Els noms catalans dels bolets*. Institut d'Estudis Catalans. Arxius de la Secció de Ciències. Barcelona.
- POUS, J.; VIGO, S. (Inèdit) *Treball de camp etnogràfic multidisciplinari. Cerdanya, Batllia, Baridà*. Bellver de Cerdanya, 1989-1995.

**Oriol Mercadal Fernández,
Pere Valiente Navarro.**

Grup de Recerca de Cerdanya, Museu Cerdà.

www.fotoluigi.cat

luigi

FOTO

disseny i fotografia d'alta qualitat
impressió de tot tipus de documents en grans i petits formats
foto-llibres
venda de càmeres i accessoris multimèdia
foto-decoració
video o cinema a DVD
producció audio-visual
arxiu d'imatges
objectes amb foto (àmplia gamma)

fotografia comercial, estands, exposicions...
estudi, reportatge, documental

i més... visita la nostra web